

כתיבה יוצרת לילדים

גירויים ומגמות בסדנה לכתיבה יוצרת לילדים

מאת: עפרה גלברט - אבני

להנחות ילדים בסדנה לכתיבה יוצרת זה כמו לנגן. הילדים הם כלי הנגינה והפרטיטורה, והמנחה הוא המבצע. וכמו בקונצרט, המבצע איננו אמור לכתוב את היצירה או לשנות אותה, הוא צריך רק לנסות להוציא ממנה את המירב ולבצע אותה כמיטב יכולתו. כיצד "מנגנים" על ילדים? קודם כל, "מתאמנים". לומדים לעמוד על טיב ראשו של הילד - איך הוא עובד, מה מדבר אליו, מה נוגע לו, מה מעסיק ומעניין אותו, בקיצור, מה מסתתר בתוכו ומבקש לבוא לידי ביטוי. אחר-כך מתחילים "לנגן" איך? על כך. בהמשך.

אני אוהבת את הגיל הזה, 8-13. זהו גיל צלול ובהיר. הכתיבה בגיל הזה עוד לא מכוסה שכבות של נסיון, ציטוטים, התקבעויות, ציפיות, נורמות וכו'. הילד כן מאוד. הוא אומר בגלוי כשהוא מרותק או כשהוא משועמם; כותב כי הוא רוצה לכתוב, ורק מה שהוא רוצה לכתוב. עוד אין פוזות. בגיל הזה, עדיין אפשר לראות בעין את כל המטמונים שבקרבן: שפיעת רעיונות, דמיון פורץ כל גבול, חוש למיקצב. יכולת תיאור וחרוזה - והכל ראשוני וצלול. הילד עוד לא כל - כך מודע לעשייתו, וזהו הקסם שבעשייה הזאת

יש, לדעתי, לתת הזדמנות לכל ילד שרוצה לכתוב. לא למיין את הילדים, לא להעמיד בפניהם קריטריונים ותנאי קבלה לסדנת כתיבה, לפתוח את הדלת לכל. כי, שלא כמו החומרים הטמונים בהם, שהם כמעט גלויים לעין, הכשרון ויכולת הכתיבה לא תמיד גלויים. יש כאלה שהכתיבה זמינה אצלם יותר ויש כאלה שפחות; יש ילד שכבר רואים אצלו איזו התגבשות של סגנון ויש שעוד לא; גם על הכשרון עוד לא תצמיד אפשר להצביע. הכשרון מצטייר בעיני כמו שמים כחולים. יש כאלה שאצלם הכחול מוסתר בחלקו על ידי עננים; יש כאלה שהעננים מכסים אצלם את כל הכחול; אבל הכי מרתקים הם אלה שאתה רואה פתאום, כמו מבעד לעננים, "רצועות" של כחול, שמופיעות במהלך הסדנה - איזה פסוק של שירה, משפט ספרותי וכדומה.

ויש אומנם מעטים - שנולדים, מה שאני קוראת, "מוצרט". שם אתה ממש רואה את הכחול. למשל, נטאלי, ילדה בת 9, שכותבת שיר כזה:

שירי אהובי

שירי אהובי	באביב החביב
באים בכל חלומותי	באים הם גם,
באים הם בקיץ ובסתו	ובחורף
ובכל מצב.	מפנים הם עורף.

יש ילדים שכותבים בקלות - תן להם משפט פותח, רעיון או כיוון - וכבר הם שקועים בכתיבתם. ויש שכותבים קשה, שאינם מתפשרים על חלקי-רעיונות. הם לא יגשו לכתיבה בטרם גיבשו את הרעיון, את שלד היצירה, הם חייבים לדעת מהם עומדים לכתוב. ואתה עוזר להם בהתלבטות הזו ומרגיש איך זה עובד, איך הם מנסים כיוון זה, אפשרות אחרת, ופתאום אומרים: "אה, יש לי רעיון!" וממחרים לשולחנם.

כיצד "מגיעים" אל הילדים?

מלמת סדנאות הכתיבה לילדים היא, לשחרר את הכתיבה האצורה בילדים, לשכלל את כושר הביטוי והכתיבה שלהם ולפתח את היצירתיות שבהם. באילו דרכים מגיעים אל הילדים, ואיך מוציאים מהם את הפוטנציאל היצירתי הטמון בהם? הדרכים הן, אולי, הז'אנרים ה שונים של הכתיבה: סיפור, שיר, דו-שיח, מונולוג, מכתב, כתיבה עיתונאית, כתיבה תיעודית וכו'. אולי כל ז'אנר: "מתנגב" אל תוכו של הילד מכיוון אחר, כשהמגמה היא, לנגוע במה שטמון בתוכו ולאפשר לו לבטא אותו בכתיבה. אם נותנים לו לכתוב, פעם שיר, פעם כתיבה תיעודית "קרה" וניטראלית, פעם כתב-הגנה ופעם מכתב, אולי הוא לא כל-כך מודע לזה שהוא מבטא את תכניו ופשוט עושה זאת ספונטנית, לא בצורה מודעת, ואז זה משחרר את אפשרות הביטוי שלו.

גם גיוון הגירויים הניתנים לילד עשוי לשחרר אצלו את הכתיבה ו"להתנגב" אל האוצרות הטמונים בו, לרבות, צורות הפעלה שונות של אותו הז'אנר עצמו. למשל, מונולוג: פעם הוא יכתוב אותו בצורת דף מיומן, פעם בצורת כתב-הגנה, פעם כמכתב ופעם כסיפור בגוף ראשון.

מגמות וגירויים בסדנה

הנה כמה דוגמאות לגירויים שאני נותנת בסדנה, והמגמות העומדות מאחוריהם.

1. המגמה, לפתח בילדים את היכולת לראות מעבר למה שרואים בעין, לפתוח להם ערוצי-התבוננות רבים. אני עושה זאת באמצעות הפגשתם עם יצירות אמנות - צילומים, ציורים, פסלים, שירי משוררים, סיפורים. הילד מתבקש לפגוש את היצירה, אבל לא לנסות להבין, "למה התכוון המשורר", אלא "להיכנס" לתוכה וללכת עם מה שזה עושה לו. כלומר, לגשת אל יצירות אמנות בדרך חווייתית. הכתיבה שתבוא בעקבות זה תיקח את יצירת האמנות כנקודת-מוצא, ולא כחידון או מבוך שצריך לעמוד על טיבו ולהבין אותו. ובאותו הקשר, המגמה, לשמוע מעבר למה ששומעים. אני נותנת להם תרגיל "לא-חינוכי": להסתובב ולצותת לאנשים ולרשום לעצמם קטעי- שיחות שהם שומעים. כמו בתרגיל הקודם, הם לא אמורים לנחש את השיחה המלאה, אלא להמציא אותה, ולבנות את כל הסיפור הסובב אותה.

2. המגמה, לאמן את הילדים להיכנס לתוך סיטואציה. כדי להכניס אותם לסיטואציה של שואה, למשל, הזמנתי ניצול-שואה, שכל משפחתו הושמדה והוא עצמו הצליח לברוח והוסתר בבור, בחצר ביתה של משפחה צ'כית. האישי סיפר להם את סיפורו. הם לא נזקקו לשום הדרכה נוספת. הנה שיר שכתבה טל, בת 10, בעקבות המפגש:

כמו צפור

כמו צפור רוֹפֵּה את השמים לקרוע	שאינני צפור
לצאת אל החופשי.	ועיני שחורות משחור.
אך את דרכי חוסמים עננים של רוע	אני יהודי, ואין זו בושה
ועלי להרכין את ראשי,	אך במלחמה כזאת אין לי ברירה
פן יזהו,	עלי להסתיר את זהותי.
רק שלא יגלו,	כי אינני צפור. אני יהודי.

דרך אחרת להכניסם לתוך סיטואציה של שואה היתה, בעזרת דובי-צעצוע, שהובא לתערוכת דובים גדולה שהיתה בספריית בית-אריאלה. היה זה דובי מרוט ומדובלל, שהיה שייך לילדה שהובלה למחנות-המוות. הנחתי את הדובי על השולחן, ולא היה עלי לומר אף מילה. הילדים מיד ניגשו לכתיבה.

3. המגמה, לאמן את הילדים להיכנס לתוך דמות. אנחנו משוחחים על השאלה, איך סופרים עושים זאת? איך סופר-גבר כותב בשם נערה בת 17? איך סופרת מבוגרת כותבת בתור ילדה? הילדים מביאים דוגמאות מספרים שקראו ומנסים להשיב על השאלה. לאחר מכן אנחנו מתרגלים בע"פ: אני

מבקשת מילד לחשוב על דמות שהוא מכיר, ו"לדבר אותה" בע"פ. לאחר מכן הם מתבקשים לנסות לתאר את העולם באמצעות סיפור, מנקודת מבטו של מישהו או משהו: למשל, מנקודת מבטו של תינוק, של ילד גבוה מדי, של עיוור, או של חפץ או צמח. דורית, ילדה בת 12, כתבה שיר מנקודת ראותו של עץ:

הילדים של העץ

הילד של העץ הוא עלה	נכון שיהיו לו עוד הרבה ילדים
יש לו הרבה ילדים, לעץ	ונכון ש... נכון ונכון, אך כואב
אך מי אנחנו, בני-האדם,	לו, לעץ.
שנבין לבו של עץ.	ואומרים שהשרף של העץ
לבו. כשמגיעה עונת הסתו	הוא הבכי שלו על ילדיו,
העונה שבה לוקחים לו את ילדיו,	שהוא מאבד אותו כל שנה

4. המגמה לפרוץ דרכים לדמיון, מכל ולכל כיוון, ריאליסטי ולא ריאליסטי. כשמדובר בריאליסטי, אני מנסה לכוון אותם למה שאינו מוכר להם בסביבתם הקרובה: פשע, עוני, נכות, אכזריות, מוות. זה יכול להיעשות באמצעות כתיבת דו-שיח בין אסיר לבין בנו, הבא לבקרו בבית-הסוהר. הילדים כותבים בזוגות, כשכל אחד מהם אמור "לצלול" אל אחת הדמויות ולנסות לחוש אותה. בדו-שיח צריכים לבוא לידי ביטוי תכנים כמו: מה מרגיש הילד בקשר להיותו בן של אסיר? האם יחסו לאביו עכשיו, לאחר המאסר, הוא כפי שהיה? טוב יותר? רע יותר? כיצד משפיע מאסרו של האב על מעמדו בחברת הילדים? ואב, מה עושה לו ביקורו של הבן, שרואה אותו בכלימתו? וכו' וכו'

וכשמדובר בפריצת הדמיון אל הלא-ריאליסטי - השמים הם הגבול. שיחה עם הילדים נסבה על פנטסיות ומישאלות לב, ועל שאלות כמו, האם יש גבול לדמיון? הנה שיר של נעמה, בת 9,

הדשא שמאחורי

הדשא שמאחורי הבית שלנו	אין בו נסיך שנלחם עם דרקון
הוא דשא קצוץ וירוק.	שנושף לו אש מול החלון.
אבל אין בו מכשפה שאוכלת גמדים	כי הדשא שמאחורי הבית שלנו
מהקומה השלישית;	הוא מין דשא כזה
אין בו שיח קוצים די רחב	שלא מכיר אגדות.
שבו מסתתרת פיה עם שרביט של זהב;	

אגב, כשמדובר בדמיון, ילדים שמשחקים במשחק "מבוכים ודרקונים", הדבר מיד ניכר בכתיבתם. הז'ארגון, הפנטסיות, רבדי הסיפורים והספירות - נפלאים.

ובהמשך למגמה לפרוץ דרכים לדמיון, חשובה המגמה לפרוץ את גבולות האפשרי המותר, ההגיוני. לתת לדמיון חופש אין-סופי. זה יכול להיעשות באמצעות גירוי כמו כתיבת סיפור ראשיתו: "יום אחד התעוררתי וגיליתי, שבוטל כוח המשיכה". או באמצעות כתיבת שירי נונסנס.

5. המגמה, להסתכל פנימה: איך אני כילד כותב? האם אני שונה מילדים אחרים? איך אני כותב? מתי אני כותב ובכלל, איך שיר נולד? הנה שירה של עידית, בת 9:

איך שיר נולד

מאחורי כל שיר מסתתר רעיון ולא תמיד הוא בא ברגע הנכון. לפעמים תחכה עד שהוא יגיע, תיקח עיפרון, תחשוב ותזיע;	העפרון מחודד, אך ראשך ריק בלבך אתה חושב שזה לא צודק. את היאוש הזה אי אפשר להסתיר! ופתאום אתה רואה, אופס, יצא לישיר!
--	--

כדי לגרות אותם "להיכנס לתוך עצמם" ולברר, איזה ילד אני? הצעתי להם לכתוב מכתב לאחד מגיבורי הספרים, גיבור דומה מאוד או שונה מאוד מהם הנה קטע ממכתב שכתבה איילת, בת 11.5, לאסופית:

"...פעם אמרו לי שמכל עמוד קריאה לומדים משהו. אני חושבת שמה שלמדתי מספרך הוא, להכיר את עצמי. זה לא היה אחד מספרי הפנטזיה, בהם אתה מתוח כל הספר ולבסוף הולך להכין שעורים ואומר: "זה לא יקרה לי". זה היה ספר שנגע בי. מחצית מקטעי הסיפור היו שייכים לי. ובעצם, אני חושבת שאני דומה לך. נכון, שתינו חיות בזמנים שונים וההבדל אינו קטן: את - רוכבת לבית-הספר ואני נוסעת; מה שאצלך קרוי חוצפה אצלי נחשב נימוס שמיימי; את - בשמלה תפוחה ואני בג'ינס צמוד. אבל התכונות לא השתנו. את - ממקימי מושג הפטפטניות ואני בנושא זה בשיאי גינס; את - חולמת ומדמינת, אני - מפנטזת פחד! הזמן לא ישנה תכונות, הוא רק יציגן בצורה אחרת..."

ועוד במגמה להציץ לתוכנו פנימה: אלו ערכי מוסר יש לי? הגירוי הי ה, לכתוב מונולוג של ילד המתלבט אם להציץ ביומנה של אחותו המתגברת; האם אני בטוח בעצמי ובסובב אותי? הגירוי היה, סיפור בו אני מגלה שאני ילד מאומץ. 6. המגמה, לאמן את הילדים להיות קוראים מודעים יותר. הדבר נעשה בעזרת סקירת פתיחות לספרים, באמצעות רעיונות שספרים מעוררים, ועוד.

7. המגמה, לפתוח מודעות ויכולת התמודדות עם ביקורת. הדבר נעשה בעזרת ביקורת הדדית שמעבירים ילדי הסדנה על יצירות חבריהם, וגם באמצעות כתיבת סיפור שבו הילד מתעמת עם ביקורת שלילית על ספרו הראשון.

8. המגמה לדון בשאלות פילוסופיות: האם יש סוף לדברים? מה זאת אהבה? האם יש חיים לאחר המוות? הנה שיר שכתבה דורית, בת 9:

לכל דבר יש סוף

לכל דבר יש סוף	אך לא נורא, תמיד יש משהו אחר,
אם הוא רע או אם הוא טוב	כי לכל דבר יש סוף
לפעמים הסוף מצער	אם הוא רע ואם הוא טוב.

ושיר שכתבה טל, בת 11:

אתה, המוות

יצור אכזר רוחה כרעל	אך, מוות, יצור ניבזה-ומתחשב
חזק כאריה, ערמומי כשועל	שונא-ואוהב
עד מתי תאסוף אליך קרבנות?	רע-וטוב לא פורע חוב.
עד מתי תימצא עלי אדמות?	אני לא יודעת אם להאשימך.
מתי תזיל דמעה?	בשבילי אתה טעות גמורה.
מתי תמות גם אתה?	אז תעשה טובה
או שמא, בעצם, אתה טוב	וכשאתה בא לקטוף יצורים חיים
כי יש כאלה שלא רוצים לאהוב	תברוק קודם כל אם הם מעוניינים.
יש כאלה שמעדיפים לחיות בעולם הבא	
ארץ שהמתים מושלים בה,	
ומחכים שאתה תחטוף אותם	
מעולם החיים	
ותעביר אותם אל עולם השאול והמתים...	